

УДК378: 81'271

К. Я. КЛИМОВА

ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА ЯК КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ПЕДАГОГІЧНОГО ВУЗУ

У статті розглянуто поняття креативності у площині проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів. Автор послідовно доводить думку про те, що створення у педагогічному вищій навчального середовища, яке відповідає вимогам сучасної вищої освіти, є обов'язковою умовою формування креативності студентів у ході науково-дослідної, індивідуально-самостійної навчальної роботи з української мови. При цьому інтелектуальна та матеріальна складові навчального середовища повинні бути взаємовідповідними.

Ключові слова: креативність, мовнокомунікативна професійна компетентність майбутнього вчителя, навчальне середовище, структурні компоненти навчального середовища, суб'єктно-діяльнісне навчання.

Е. Я. КЛИМОВА

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТА КАК КРЕАТИВНОЙ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ СРЕДЫ ОБУЧЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

В статье рассматривается понятие креативности в контексте проблемы формирования коммуникативной языковой профессиональной компетентности будущих учителей. Автор последовательно доказывает, что создание в педагогическом вузе среды обучения, соответствующей требованиям современного высшего образования, является обязательным условием формирования креативности студентов в ходе научно-исследовательской, индивидуально-самостоятельной учебной работы по украинскому языку. При этом интеллектуальная и материальная составляющие среды обучения должны взаимно соответствовать.

Ключевые слова: креативность, коммуникативная языковая профессиональная компетентность будущего учителя, структурные компоненты среды обучения, субъектно-деятельностное обучение.

К. YA. KLYMOVA

THE FORMATION OF LANGUAGE COMMUNICATIVE PROFESSIONAL COMPETENCE AMONG THE STUDENTS, AS CREATIVE INDIVIDUALS, IN TERMS OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT AT HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the notion of creativity as the problem component of formation of language communicative professional competence among prospective teachers. Keeping in mind intellectual and material sides of educational environment, the author proves that creating educational environment at pedagogical higher educational establishments is vital in forming creativity among the students in the course of their research and individual work at Ukrainian.

Keywords: creativity, language communicative professional competence of a prospective teacher, educational environment, structural components of educational environment, subject active education.

Сучасна освіта – освіта для людини в ім'я існування людства. Усвідомлення цього приходить до українських освітян поступово, але беззаперечно – як до державних політиків, так і до кожного педагога особисто. В умовах суспільно-політичних проблем, економічних криз, екологічних катаклізмів та інформаційного потоку, що впливає на свідомість молодого покоління, особливої актуальності набуває формування особистості фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного вчителя як представника національної еліти суспільства, педагога-інтелектуала, здатного вплинути словом на розум і почуття дитини, стати для неї мовленнєвим авторитетом. Роль учителя-словесника у формуванні творчої особистості кожного школяра підкреслює професор В. Мельничайко: «Якщо вчитель розмовляє чистою, виразною мовою – прагнення говорити так виникає і в учнів. <...>. Організуючи спостереження мовних явищ, надаючи навчальній роботі пошукового характеру, створюючи проблемні ситуації, він формує творчий склад мислення, розвиває пізнавальні сили школярів» [3, с. 3]. Сказане вище підтверджує **актуальність** теми нашої лінгводидактичної розвідки.

Чимало педагогів досліджують різні аспекти проблеми підготовки професійно компетентних, інтелектуально розвинених, комунікативно вправних учителів. **Мета статті** – підкреслити важливість формування у студентів у навчальному середовищі вишу креативності – особистісної якості, яка є необхідним фактором формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього вчителя. Для досягнення окресленої мети слід насамперед визначити ряд ключових понять.

Аналіз праць українських та зарубіжних педагогів, психологів, мовознавців та лінгводидактів (Д. Хаймз, А. Андреев, В. Антипова, В. Буряк, Н. Волкова, О. Горошкіна, І. Дроздова, Л. Мацько, В. Метаєва, С. Омельчук, В. Орлов, Н. Остапенко, Е. Палихата, О. Селіванова, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.) з проблем компетентностей і компетенцій дав змогу визначити поняття **мовнокомунікативна професійна компетенція майбутнього вчителя** як сукупність заданих норм, вимог до освітньої підготовки фахівця, що включає: 1) систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; 2) знання правил мовного спілкування; 3) знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте «чуття мови»; 4) уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; 5) уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення. **Мовнокомунікативна професійна компетентність майбутнього вчителя є інтегрованою особистісною якістю, яка передбачає володіння мовнокомунікативною професійною компетенцією.** Необхідним фактором формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього педагога є **креативність**.

Слід зазначити, що оволодіння мовнокомунікативною професійною компетенцією саме по собі не може свідчити про сформованість професійної компетентності вчителя, оскільки структурою останньої передбачена наявність системи взаємопов'язаних універсальних і спеціальних компетентностей. Окрім того, необхідна обов'язкова реалізація сформованих компетентностей у професійній діяльності, інакше неможливим видається саме здійснення компетентнісної парадигми сучасної освіти.

Формування у студентів педагогічних ВНЗ мовнокомунікативної професійної компетентності зумовлене актуальною потребою сучасного суспільства в компетентних учителях, що характеризуються не тільки високим рівнем теоретичної підготовки з фахових дисциплін, а й **креативністю**, мовленнєвою культурою, спроможністю реалізувати свій комунікативний задум у професійному дискурсі.

Визначимо поняття **креативності студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ**. Це інтегрована особистісна якість, що передбачає: 1) високий рівень професійно спрямованих знань (зокрема з української мови); 2) інформаційно-комунікаційну та естетичну культуру; 3) здатність бачити і точно формулювати суть педагогічної проблеми, пропонувати ефективний спосіб її вирішення, прогнозувати результати, оперативно й оригінально реалізувати задум; 4) досконале володіння засобами української літературної мови у процесі творчої професійно-комунікативної діяльності; 5) відчуття емоційної насолоди від творчої суспільно корисної

діяльності, б) рефлексію як критичне ставлення до свого рівня професійної мовнокомунікативної компетентності і стимул до подальшого самовдосконалення.

Із креативністю і творчою діяльністю студентів безпосередньо пов'язане таке поняття, як **навчальне середовище, створене у педагогічному ВНЗ**.

Формування креативності студентів педагогічних університетів відбувається у навчальному середовищі. *Навчальне середовище* ВНЗ як система у своїй структурі передбачає поєднання *двох компонентів*: інтелектуального (формування професійних компетентностей студентів у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів) і матеріального (обладнані лекційні аудиторії, комп'ютерні класи, інтерактивні мультимедіа-системи, сенсорні дошки, навчальні комп'ютерні програми, навчально-методична та лексикографічна література в бібліотеках та кабінетах кафедр тощо). *Створення у педагогічному ВНЗ навчального середовища, яке відповідає вимогам сучасної вищої освіти, є, на нашу думку, обов'язковою умовою формування креативності майбутніх учителів у ході науково-дослідної, індивідуально-самостійної навчальної роботи (зокрема з української мови).*

Інтелектуальна та матеріальна складові навчального середовища повинні бути взаємовідповідними. Доведемо це на таких прикладах:

– Інформаційно-комп'ютерна компетентність майбутнього педагога, що передбачає застосування інформаційно-комп'ютерних технологій у науково-дослідній та індивідуально-самостійній навчальній роботі з української мови, формується за наявності комп'ютерного забезпечення і висококваліфікованих викладачів-консультантів.

– Лекція як провідна форма навчання у ВНЗ викликає у студентів більший інтерес до теми і до навчальної дисципліни в цілому, якщо її інформативний обсяг та емоційне навантаження збільшаться завдяки сучасним засобам наочності, органічно поєднаним з ораторською майстерністю викладача.

– Важливу роль в організації творчої діяльності студентів відіграє рекомендована викладачем джерельна база для самопідготовки з курсу української мови та мовного самовдосконалення: багатство фондів у поєднанні з облаштованістю університетської бібліотеки та компетентністю бібліотечних працівників значно оптимізують науково-дослідну й індивідуально-самостійну навчальну роботу майбутніх учителів.

– *Суб'єктно-діяльнісне навчання у ВНЗ*, яке прийшло на зміну інформаційно-трансляційному, аж ніяк не зменшило ролі викладача у формуванні творчих особистостей студентів як завтрашніх фахівців. Викладач-науковець, педагог так само залишається прикладом для наслідування, а суб'єкт-суб'єктний характер його професійного спілкування зі студентами полягає у консультуванні та координації їхньої самостійної дослідницької та навчальної діяльності.

Формуючи креативність студентів на заняттях із курсу української мови, викладачеві слід урахувати декілька факторів: 1) особливості студентського віку як визначального періоду соціалізації особистості; 2) шкільний досвід творчої діяльності студентів, сформований на уроках, факультативних заняттях та позакласних заходах з української мови; 3) індивідуальний креативний потенціал майбутнього педагога. Зупинимось стисло на кожному з факторів.

Перший фактор. Професійний розвиток студента на кожному курсі має специфічні особливості (свій комплекс фізичних, когнітивних, психоемоційних рис):

- У перший рік навчання відбувається адаптація до навчального середовища вишу.
- Другокурсники характеризуються періодом напруженої навчальної діяльності, отримують загальну підготовку, визначаються у своїх інтелектуальних потребах.
- На третьому курсі стрімко зростає інтерес до самостійної дослідницької діяльності, з-поміж студентів вже чітко вирізняються творчо обдаровані, здібні до наукової роботи особистості.

– Студенти четвертого – шостого курсів – це випускники, що отримують дипломи бакалавра, спеціаліста, магістра, апробують отримані знання й уміння під час проходження виробничих практик, а курсові, дипломні (кваліфікаційні), магістерські роботи мають виразну професійну спрямованість.

Проблемі адаптації молоді до навчання у ВНЗ присвячено дослідження З. Курлянд, яка цілком слушно виокремлює такі позиції: 1) студентська діяльність є новою формою суспільної

практики; 2) у ВНЗ звужується сфера інтересів молоді у напрямку їх професіоналізації; 3) студентський вік – період найбільш інтенсивного розвитку інтелектуальних та моральних сил людини; 4) шкільне навчання – «дозоване засвоєння навчального матеріалу на кожен урок», навчання у виші – «процес, що має науково-пошуковий, творчий характер, пов'язаний з опануванням новими методами роботи»; 5) студенти відчувають психологічні проблеми у раціональному розподілі свого робочого та вільного часу через відсутність щоденного контролю рівня знань, умінь і навичок при зростанні обсягу навчального матеріалу [1].

Другий фактор. Природнім прагненням майбутнього вчителя як суб'єкта педагогічного спілкування є бажання постійно розвиватися, вдосконалюватися, бути у творчому пошуку. Процес формування креативної мовної особистості, як правило, безперервний – постійне мовне самонавчання й самовдосконалення притаманне багатьом компетентним учителям (і не тільки словесникам). Потяг до мовної творчості з'являється у них, як правило, ще в дитячому віці, здебільшого під впливом дорослого оточення (батьків і старших членів родини – особливо якщо з-поміж них є педагоги), україномовної художньої літератури, театру, ЗМІ.

Оскільки до 17 років формуються всі функції мовлення, слід урахувати, що кожен абітурієнт, прийшовши до педагогічного ВНЗ зі школи, вже на певному рівні володіє чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням, читанням, письмом. Тому велике значення для підготовки майбутнього студентства педагогічних ВНЗ має дотримання єдиного мовного режиму педагогічним колективом школи: вчитель будь-якого фаху повинен стежити за правильністю свого професійного мовлення, дбати про культуру писемного та усного українського мовлення учнів, мати належний рівень мовнокомунікативної компетентності. Як мовленнєві авторитети, вчителі беззаперечно впливають на рівень комунікативних якостей мовлення дітей.

У школі діти залучаються до виконання творчих завдань з української мови як на уроках, так і в позаурочний час. Отже, формування креативності студентів закономірно спирається на здобутий молоддю шкільний досвід. Розвиткові творчих здібностей обдарованих учнів сприяє система різноманітних форм позакласної роботи з української мови: таких, як олімпіади, конкурси читців, юних поетів, знавців української мови (шкільні, міські, обласні та всеукраїнські); мовно-літературні вечори, наукові конференції, круглі столи, присвячені Дню української мови та писемності, творчості літераторів, діяльності мовознавців; робота гуртків з української мови (тематичних та широкопрофільних). Наймасовішими та найпопулярнішими серед школярства заходами є такі, як: Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України та Міжнародний конкурс знавців української мови імені Петра Яцика; Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка; всеукраїнські учнівські олімпіади з української мови. Метою заходів є піднесення престижу української мови як державної, розвиток творчих здібностей молоді, підтримка юнаків і дівчат, що виявляють інтерес до українського мовознавства.

Безперервність процесу мовної освіти забезпечена передусім тісним взаємозв'язком школи і вишу. Цілком доречно з цього приводу звернутися до роздумів Л. Мацько: «Сучасна людина не може жити запасом шкільних знань: мова змінюється і розвивається, та й особистість сучасної молоді людини знаходиться у постійній зміні і розвитку.... Вища освіта має продовжувати мовну освіту студентів-фахівців ... та привчати до перспективи неперервної мовної самоосвіти» [2, с. 65].

На жаль, проблема мовнокомунікативної професійної компетентності педагога не завжди є предметом спільного публічного обговорення шкільних вчителів, студентів та викладачів педагогічних навчальних закладів. Традиційні форми співпраці з органами освіти (науково-методичні семінари кафедри української мови ВНЗ за участю окремих учителів-словесників, викладачів педагогічних коледжів; виступи вчителів-предметників на щорічних настановчих та підсумкових факультетських конференціях з питань педагогічної практики студентів та ін.), беззаперечно, потрібні і важливі, але вони, як правило, розраховані на нечисленну аудиторію і тому не мають належного виховного та емоційного впливу на всіх учасників професійного дискурсу. На нашу думку, ці форми роботи доцільно поєднати з потужнішими за глибиною розкриття проблеми та кількістю учасників її обговорення резонансними заходами, що привертають увагу громадськості.

Отже, формуючи креативну мовну особистість студентів нефілологічних спеціальностей, викладачі педагогічних ВНЗ мають керуватися такими дидактичними принципами успішного навчання мови, як *наступність і перспективність*.

Третій фактор закономірно пов'язаний із двома першими: викладачеві ВНЗ слід брати до уваги індивідуальний стиль навчальної діяльності кожного студента, його психо-фізіологічні особливості, суб'єктивний досвід творчості. Особистісно-орієнтований підхід до процесу вивчення української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів допомагає визначити креативний потенціал кожного майбутнього педагога. При цьому значну роль відіграють завдання диференційованого характеру, наприклад, різнорівневі тести (репродуктивного, репродуктивно-продуктивного та творчого типів), виконання яких здійснюється студентами індивідуально і самостійно. В умовах єдиного навчального плану, загальних вимог до професійно спрямованих знань, умінь і навичок майбутніх учителів встановлюється орієнтовний мінімум, що дозволяє присвоїти випускникові ту чи ту кваліфікацію. У процесі формування креативності майбутніх учителів протягом навчання потяг до виконання творчих завдань з української мови для переважної більшості студентів закономірно зростає, але деякі так і обмежуються рамками репродуктивної діяльності.

Учитель, як креативна особистість, вільно відчуває себе в широкому інформаційному просторі, він постійно обізнаний з проблем теорії навчання та виховання, відстежує педагогічні інновації, спирається на чужий професійний досвід та ділиться своїми педагогічними міркуваннями (у тому числі засобами інтернету). При цьому високий рівень мовнокомунікативної компетентності дає змогу педагогові не тільки створювати професійний дискурс, а й відчувати емоційне задоволення від спроможності творчо самовиразитися засобами української мови. На сьогодні належний рівень володіння комп'ютером стає необхідною умовою успішної творчої педагогічної діяльності.

Інформаційно-комп'ютерні педагогічні технології стали об'єктом сучасних українських та зарубіжних педагогічних досліджень (Н. Апатова, П. Беспалов, Б. Гершунський, Л. Горбунова, А. Гуржій, І. Довгий, О. Єрмолович, А. Єршов, М. Коломоєць, Ю. Казаков, Л. Макаренко, О. Медведева, О. Овчарук, В. Оксман, О. Пехота, Л. Покроєва, Т. Райзенкінд, Ю. Рамський, І. Розіна, С. Руденко, Г. Селевко, А. Семібратов, О. Серветник, А. Уліщенко, М. Холодна, О. Хохлова, О. Шилова та ін.). Державні документи в галузі освіти відображають основні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в системі підготовки культурної еліти суспільства.

Інформатизація навчального процесу сприяє вдосконаленню методичних систем навчання української мови у педагогічному ВНЗ: сьогоднішні студенти (денної і тим більше заочної та дистанційної форм освіти) все активніше послуговуються комп'ютерними електронними словниками, підручниками, довідниками під час підготовки до різних форм навчальних занять. *Розширення інформаційно-комунікаційного простору внесло значні корективи у процес формування креативності майбутніх педагогів у навчальному середовищі ВНЗ*: з'явилися більші можливості для самонавчання та самовдосконалення, у тому числі мовного. Як правило, першокурсники мають навички роботи з комп'ютером, однак не виявляють належного рівня інформаційно-комунікаційної культури. Під час навчання у ВНЗ кожен студент повинен уміти самостійно знаходити надійні джерела електронної інформації, створювати електронні тексти (не ігноруючи при цьому мовних норм), оформлювати презентації, будувати графіки, діаграми, користуватися електронною поштою. Отже, важливо сформувати освітній мінімум ІКТ (інформаційно-комп'ютерної)-компетентності майбутнього педагога – професійно спрямовані знання, уміння і навички застосування інформаційно-комп'ютерних технологій у науково-дослідній та індивідуально-самостійній навчальній роботі. Під таким освітнім мінімумом розуміють комп'ютерну грамотність (Л. Макаренко). ІКТ-компетентність, на наш погляд, є складовою ІКК – інформаційно-комунікаційної культури.

Новітні ТЗН і комп'ютерні технології дозволяють інтенсифікувати процес передавання теоретичних знань з української мови, економлять робочий час, значно оптимізують дослідницьку діяльність майбутніх учителів, створюють відповідний до творчої діяльності позитивний емоційний фон. В умовах особистісно-орієнтованого навчання методично обґрунтоване, систематичне використання сучасних технічних засобів дає змогу урахувати

індивідуальні здібності студентів, диференційовано підійти до процесу формування креативності у навчальний та позаурочний час.

Останнім часом у педагогічній літературі все частіше трапляється термін «екранна культура», яка забезпечується використанням екранів великого формату (мультимедійних проекторів, плазмових та LCD-панелей). Психологами доведено, що аудіовізуальна інформація засвоюється у декілька разів краще, ніж почуте без демонстрації або побачене без відповідного коментаря. Йдеться не тільки про традиційні форми медіаосвіти (перегляд навчальних телепередач або відеозаписів). Переважна більшість університетських кафедр під час проведення різних форм аудиторних занять використовує мультимедійні технічні засоби. Застосовуючи їх у процесі формування мовнокомунікативної професійної компетентності, викладач української мови може «виходити» за межі аудиторного приміщення. Він, фактично, здійснює «віртуальну подорож» веб-сторінками інтернету, моделює ті чи ті ситуації професійного спілкування, цілеспрямовано формує в майбутніх учителів навички творчого пошуку та опрацювання надійних інформаційних джерел. Якісно підготовлені студентами електронні презентації результатів їх науково-дослідної роботи з української мови відповідають сучасним вимогам до формування компетентних фахівців сфери освіти.

Попри те, що студенти технічно спроможні підготувати текст реферату, повідомлення, статті, курсової, дипломної робіт за допомогою електронної мережі, слід виокремити ряд суттєвих недоліків, які є типовими при виконанні дослідницьких завдань такого типу і спричинені низьким рівнем сформованості інформаційно-комунікаційної культури (усіх її компонентів). Так, наприклад, студентські *реферати, статті, курсові і навіть дипломні роботи* нерідко являють собою сукупність скопійованих уривків зі знайдених за ключовими словами текстів, пропонує пошуковими системами. При цьому посилання на авторів та їхні прізвища відсутні, навіть якщо в кінці роботи додано список використаних джерел. Все це не дозволяє відділити цитоване від власних міркувань студента, оцінити вміння майбутнього фахівця аналізувати стан розробленості проблеми у дослідженнях учених, спроможність систематизувати та робити самостійні висновки. На нашу думку, викладач повинен обов'язково проконсультувати кожного студента щодо специфіки написання та оформлення реферату, статті та інших форм науково-дослідної роботи, ознайомити з критеріями їх оцінювання. У рамках навчального курсу сучасної української мови у ході вивчення засобів передачі чужого мовлення та правил оформлення цитат студентам доцільно запропонувати визначення поняття «цитата», взяте з чинного законодавства (Закон України «Про авторське право і суміжні права»).

Формування творчої особистості майбутнього вчителя на заняттях з української мови має виразний виховний аспект. Плагіат, до якого студент вдається вперше, через небалий контроль та відсутність негативної реакції з боку викладача поступово перетворюється на тяжку хронічну хворобу «скутого розуму», інтелектуального споживацтва, непорядного ставлення до чужої творчої праці. Процес формування креативності в такого студента уповільнюється, навіть якщо спершу й відчувався творчий потенціал. На нашу думку, викладач української мови повинен приділити увагу проблемі плагіату, пояснивши молодим дослідникам-початківцям, що намагання перекласти авторський текст українською мовою (найчастіше з російської мови) особисто або машинним способом так само є зазіханням на захищену законодавством інтелектуальну власність.

Вищезазначене дозволяє зробити **висновок**: *науково-дослідна та індивідуально-самостійна, професійно спрямована навчальна робота майбутніх учителів з української мови в межах навчального середовища вишу стають дієвими засобами формування креативності студентів за таких умов:*

- якщо процес вивчення української мови матиме науково-пошуковий, творчий характер, зумовлений оптимальною методичною системою, що водночас дозволить студентам подолати психологічні труднощі, пов'язані з адаптацією до навчання у ВНЗ і розвиватиме набуті у довшівський період творчі здібності;
- якщо результатом співпраці кафедри української мови і закладів освіти стане систематичне проведення в університеті та у базових навчальних закладах науково-методичних

семінарів, науково-практичних конференцій, до участі в яких активно залучатимуться студенти – майбутні вчителі;

– якщо інтелектуальний компонент навчального середовища педагогічного ВНЗ передбачатиме особистісно-орієнтований, диференційований підхід до навчання майбутніх педагогів української мови. Аналіз мовлення студентів, здійснюваний у процесі педагогічного моніторингу, дає змогу визначити креативний потенціал кожного майбутнього педагога;

– якщо процес формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів поєднати з формуванням інформаційно-комунікаційної культури в цілому та інформаційно-комп'ютерної компетентності зокрема. При цьому визначальну роль відіграє матеріальний компонент навчального середовища ВНЗ.

Сподіваємося, що зміст цієї статті спонукатиме до подальших лінгводидактичних досліджень окресленої проблеми, актуальність і перспективи якої видаються беззаперечними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Курлянд З. Н. Психолого-педагогічні умови формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів / З. Н. Курлянд // Наука і освіта. – № 8–9. – 2008. – С. 171–176.
2. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник / Л. І. Мацько. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
3. Мельничайко В. Я. Виховний потенціал уроків української мови / В. Я. Мельничайко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія 1: Лінгводидактика. № 2. – 1998. – С. 3–9.